

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 90 (1977)

Artikel: Superstiziun e realitad sociala : funcziuns e fuormas da "cardientschas blauas" en la tradiziun populara

Autor: Camartin, Iso

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-232650>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Superstiziun e realitad sociala

da Iso Camartin

Funcziuns e fuormas da «cardientschas blauas»
en la tradiziun populara

A. Introducziun

Sfegliar en texts vegls ei ina atgna experientscha. Il lectur s'engascha en ina aventura che porta anavos el en temps nunenconuschents e jasters. Mo tuttina buca jasters diltut. Pertgei sin quei viadi anavos el temps vegn il lectur empalaus da damondas, marveglias e pissiuns schendradas dall'actualitad. Las damondas da siu temps ed ils interess da sia persuna diregian il viadi atraviers il material historic. Mo leu seferma, contempla, admira ni serebalza il lectur, nua ch'in fenomen historic croda en sia mira sensibilisada. Schabegia quei buc, resta la historia ina materia morta ed il spért dil lectur seleischna sur il glatsch ora, cul qual la historia ha surtratg la realitad passada.

Buca adina reussescha ei da penetrar en la materia sferdentada. Entiras zonas dalla veta d'antruras ein sparidas ed irrecuperablas. Ils documents restonts ein magari mo pli fossils che fan resistenza endirida ad ina interpretaziun coherenta. Las largias che semuossan emprova la marveglia humana da surmuntar cun punts spirtalas da fabricat modern. Fa ella buca quei, s'avischina ella ualvess als scazis historics.

Quei ei buca mo il destin dil paleontolog, mobein era da quel che vul reconstruir senn e valeta da documents litterars d'in temps vargau. La distanza drova buca esser temporalmein immens gronda, per ch'il sentiment sefuormi ch'ins stoppi reconstruir ord atgnas forzas bia punts per saver penetrar profundamein el territori solitari

historic. Tgi che arva oz la Crestomazia per informaziuns sur da nossa litteratura orala anfla buca mo documents venerabels e prezius; eis el sincers, sche sto el conceder ch'ina gronda part dil material rimnau leu ei per in patertgar modern ualti tschelaus. Pren el denton serius la tradiziun preservada, eis ei buca fatg cun mo scurlar il tgau surlunder. El sto empruar da reconstruir il terren, el qual ils products inventarisai ein carschi e seformai. El sto esser perschadius che mintga particla dil document hagi sia funcziun e sia logica interna, e che nuot seigi totalmein casual, era sche l'apparenza ei cuntraria. El sto surtut empruar da formular da niev las damondas, allas qualas ils documents historics paran da rispunder. El sto empruar da localisar il material cun prudientscha e precauziun en il territori da significaziun che sia voluntad da capir e declarar elaborescha.

In exempel illustrativ per la distanza seformada denter nossa tradiziun historica e nossa veta actuala ei il fenomen dalla superstiziun. Nossa litteratura orala ei emplenida grondamein cun elements da superstiziun. Era sche nies mund actual ei per lunsch buca aschi raziunals sco ins turzegia el, e sche la superstiziun ha vinavon sia dimora stabla en nossa veta moderna, ein las fuormas e funcziuns dalla superstiziun semidadas radicalmein. Quel che legia la Crestomazia cun igl interess da s'informar sur dalla superstiziun, sto emigrar en in auter temps ed en in auter patertgar. Contas cardientschas superstiziusas ein sepiarsas e svanidas, damai che la veta moderna ha sutminau profundamein talas cun arguments, fatgs e surtut experientschas. Mo da l'otra vart: tgei fascinont material sur dalla superstiziun ei documentaus en la tradiziun populara romontscha!

Naturalmein che quest artechel lubescha buca in studi detagliau dil fenomen dalla superstiziun en la litteratura orala sursilvana. Mo in pign sectur duei vegnir examinaus cheu. Igl editur dalla Crestomazia C. Decurtins ha rimnau sut il tetel «Aberglauben» 271 reglas superstiziusas. (Crestomazia tom 3, p. 625—635; tom 4, p. 1018—1019). Nus lein porscher en quest liug atenziun mo a quellas, schegie ch'ina tala selecziun dil material ei arbitrara e meins giustificada ch'il proceder che C. Decurtins suggerescha.

Superstiziun ei evidentamein buca in fenomen limitau ad ina fuorma specifica da litteratura orala. La rimnada da reglas superstiziusas che Decurtins edescha sut il tetel numnau ei primo per lunsch buca la suletta manifestaziun da superstiziun en la litteratura; secundo

ein buca tuttas reglas rimnadas sut quei tetel exclusivamein «reglas superstiziusas». Denter il material sesanflan reglas che s'audan en autras spartas che Decurtins utilisescha, numnadamein «Landwirtschaftsregeln» e «Volksmedizin». Per ina tala mischeida san ins denton buca inculpar sulettamein igl editur. Ils cunfins denter las differentas categorias ein buca fixai, mobein movibels. Denter la schinumnada «*litteratura orala en fuormas da reglas*» anflan ins elements da superstiziun silmeins en las suandontas spartas:

- Landwirtschaftsregeln (era numnadas: Bauernregeln)
- Zaubersprüche
- Volksmedizin
- «Aberglauben»

Naturalmein che autras «fuormas cuortas» sco: legns, giugs d'affons etc. ein savens era infiltradas cun superstiziun. Tuttina ha ei in cert senn da postular ina sparta cun il tetel «reglas superstiziusas», damai che las autras fuormas san vegnir caracterisadas pli specificamein entras lur scopo. Las «reglas purilas» ein destinadas da sustener il pur en sia occupaziun quotidiana cun cussegls ed admoniziuns, co el dueigi planisar ed organisar sia lavur per ch'el hagi success. Ellas serestrenschan sin la funcziun da valetar enzennas meteorologicas, astrologicas e natiralas per ingrondir aschia las letgas per profit e rendita en tuttas lavurs che s'audan tier in menaschi puril. Las reglas da «medischina populara» ein destinadas exclusivamein al scopo da prevegnir, mitigar e scatschar mals e malsognas. Ins astga dir che *l'experientscha collectiva* ei ina part essenziala dallas reglas purilas e medicinalas. Las «reglas superstiziusas» el senn serrau dil plaid sefatschantan denton surtut cun fenomens che ein buca fundai primarmein sin l'experientscha, mobein sin la *cardientscha collectiva*.

La differenza vegn veseivla els suandonts exempels:

Regla purila:

Cu las uolps uorlan, vegn ei macort'aura. (Crestomazia, tom 4 p. 1014)

Era sche quei ei buca ina regla cun valeta indicativa absoluta, eis ei tuttina in fatg era scientificamein nundubitabel, che midadas meteorologicas han effects sin il secumpurtar dils animals.

Regla medicinala:

Per mal il dies ei bien metter si ina pial muntaniala. (Crestomazia, tom 4, p. 987)

Era quella pratica sa esser basada sin experientscha collectiva, senza naturalmein garantir il success en mintga cass.

Perencunter: reglas superstiziusas

Per mal il dies ei bien metter si ina pial muntaniala. (Crestomazia,

Perencunter: reglas superstiziusas

a) dil tip da reglas purilas:

(151) Ei vegn detg, sch'ins semni il glin da l'ina u dallas duas, vegni el cuorts.

b) dil tip da reglas medicinalas:

(145) Per far calar mal ils dents ston ins prender in dent d'in miert denter las dudisch e l'ina ord il carner.

La differenza denter «reglas superstiziusas» e reglas purilas, resp. medicinalas ei evidenta en tals exempels. Nus sefatschentein pia en quest artechel exclusivamein cun las *reglas superstiziusas el senn serrau dil plaid* e schein d'ina vart las reglas purilas e medicinalas, era sche quellas ein fetg savens cungidas cun superstiziun. Aschia ein las suandontas remarclas restrenschildas sin fuormas extremas da superstiziun e pertuccan buca directamein il camp, nua che l'experientscha collectiva e la superstiziun sebrattan e s'interfereschan.

Ina remarcla introductiva ei denton aunc necessaria appartenent la superstiziun en la *litteratura orala en fuorma da raquens*, pia praulas, detgas, legendas, novellas e.a.v. Era quella sa buca vegnir respectada cheu, essend zun spaziusa e multiforma. En in raquent s'exprima la vusch collectiva d'in pievel en moda e funcziun zun differenta da reglas e sentenzias. Era la superstiziun survegn tut in'otra funcziun il mument che ella vegn integrada el process da raquintar. Ella sa daventar leu in element integral dil raquent fictiv e piarder sia funcziun reala, exteriura alla fuorma narrativa. En las praulas ei quei il pli evident, damai che quellas construeschan sapientivamein in mund independent e separau dalla realiad. Mo era las detgas (la gronda fontauna da superstiziun transformada en in raquent) utilischan la superstiziun pli savens sco mied per estructurar l'episoda raquintada che sco document d'ina realiad empirica. Il miraculus e sgarscheivel che fuga atras nossas detgas ei savens mo la concretisa-

ziun marvegliusa d'ina fantasia preoccupada cun s'exprimer en in raquent. Las detgas mitologicas e magicas, savens rentadas vid localitads realas ed evenimentìs historics, han strategias fetg raffinadas, co integrar experientscha e superstiziun en ina raquintaziun captivonta. Ei fuss pia ina lavur da temprà differenta, vuessan ins analisar las modas e manieras, co la superstiziun s'exprima e funcziunescha en las diversas fuormas che la tradiziun orala ha sviluppu per in dils pli fascinonts basegns humans: il raquintar.

Pia selimiteschan las suandontas pronderaziuns sin las «271 reglas superstiziusas» che la Crestomazia subsumescha directamein sut il tetel «Aberglauben». Igl intent da questa analisa ei l'emprova da reconstruir il «terren significativ» per veser e capir meglier, tgei funcziuns socialas quella dubiusa jerta ord nossa tradiziun populara ademplescha ed en tgei fuormas concretas ch'ella s'exprima.

(Las reglas vegnan introducidas cun lur numera en la Crestomazia e citadas en ortografia actuala.)

B. La collecziun da cardientschas superstiziusas en la Crestomazia

Las singulas cardientschas superstiziusas rimnadas en la Crestomazia han en general la suandonta fuorma: ina regla superstiziusa consista ord duas parts ch'ins sa titular sco «part disposiziunala» e «part consecutiva». La regla exprima ina relaziun denter dus evenimentts en fuorma d'interdependenza: sche ina disposiziun specifica ei realisada, suonda ord quella in eveniment specific. Per exempel:

(10) Eis ei nozzas in di da bara, vivan ils spusai buca ditg.

Quellas duas parts structureschan la relaziun che la cardientscha superstiziusa postulescha denter plirs evenimentts. Aschia ei la majoritad dallas reglas vestgida era grammaticalmein en la fuorma da construcziuns subordinadas. Per exempel:

Cur che igl ei . . . lu schabegia.. .

Sche ins vul . . . ston ins . . . e.a.v.

Naturalmein dat ei biaras versiuns grammaticalas pusseivlas per exprimer ina interdependenza da dus evenimentts. La fuorma grammaticala sa esser pli u meins explicita. Magari eis ella reducida ad in soli member:

(194) Ins sto mai stizzar il burniu cun aua.

La fuorma detagliada per quella superstiziun fuss enzatgei sco:

(194 a) Sche ins stezza il burniu cun aua, ston las olmas endirar.

Ni forsa:

(194 b) Sche ins stezza il burniu cun aua, han ins discletg en casa.

Igl ei pia tuttavia buca necessari che omisduas parts dalla regla superstiziusa seigien formuladas (sco igl ei il cass egl exempel 194). Era sche ina part ei buca numnada directamein, resta ella structuralmein necessaria. Senza relaziun postulada denter dus ni plirs eveniments svanescha la superstiziun facticamein. Dess ei negina consequenza ord in eveniment sco «stizzar il burniu cun aua», lu fuss quei buca scumandau alla persuna superstiziusa. Latentamein ei la secunda part dalla regla pia adina presenta.

Denter las 271 reglas en questiu dat ei enzacontas paucas, tier las qualas ins astga dubitar, schebein ei sectracta d'ina superstiziun, ual damai ch'ina dallas parts fundamentalas selai buca reconstruir directamein. Per exempel:

(113) Il venderdis fa ei adina aura aparti.

Senza outra explicaziun expriman talas construcziuns buca ina superstiziun, mobein ina regla pli u meins vera, la quala ins sa controllar inaga per jamna ed aschia giudicar sur l'inviolabladad da talas cardientschas. Tuttina sa in coc superstizius esser zuppaus cheu. Vulcan ins eruir quel, ston ins tschercar ina fuorma expansiva per ina tala regla. Hipoteticamein savessen ins forsa dir:

(113 a) Damai che Niessegner ei morts in venderdis, fa ei quei di adina in'aura aparti.

Ni era:

(113 b) Damai che ei fa il venderdis in'aura tut aparti, duei ins buca maridar quei di.

En sia fuorma originala indichescha la regla 113 plitost ina regla meteorologica purila che ina superstiziun. Transformeschan ins ella denton cun aschuntar in motiv (113 a) ni ina consequenza (113 b), daventa la superstiziun immediat manifesta. Pia san ins transformar

mintga regla superstiziusa en ina fuorma grammaticala che exprima directamein la dependenza necessaria denter dus eveniments.

Quei ei naturalmein negina casualitad, mobein il «mecanissem logic» dalla superstiziun. Aschia ha era la part disposiziunala e la part consecutiva ina impurtonza differenta per l'analisa dil material.

In exempel muossa quei immediat:

(233) Nua ch'igl ei baus Niessegner, dat ei buca giu il tun.,

L'emprema part circumscriva la *fuorma concreta* dalla superstiziun, la secunda sia *funziun pratica*. La fontauna dalla superstiziun egl exempel 233 ei la «tema dil tun». Ord quella nescha il basegns da stabilir in segn da segirtad encunter il prighel. La fuorma concreta per tala segirtad daventa il bau Niessegner. L'analisa dil material sesparta pia en ina procedura dubla:

- la determinaziun da funcziuns praticas dalla superstiziun
- la determinaziun da fuormas concretas, en las qualas superstiziun semanifestescha.

1. *Funcziuns dalla superstiziun*

Superstiziun ei in qualidad che nescha ord giavischs, ord temas e quitaus. Analisar cardientschas superstiziusas ei perquei ina via per capir pli differenziadamein, tgei giavischs che sesviluppeschan en in pievel e tgei quitaus che squetschan quel. La funcziun dalla superstiziun ei d'approximar il cartent al giavisch e schurmegiar quel da sias atgnas temas. Nus lein dar ina egliada pli precisa sin nies material ed empruar da concretisar la realitad sociala che daventa manifesta en la superstiziun.

a) *Ventira*

- (168) Tgi che ha ils dents lartgs, ha cletg.
- (175) Siemi'ins ch'ins detti ell'aua ni ch'ins seigi sil precinct da dar en, sche han ins cletg.
- (183) Falians da combas liungas duei ins buca mazzar, quels portan cletg.
- (186) Sch'ins sturnida da gigin treis gadas ina suenter l'otra, sche han ins quei di cletg.

(229) Sch'ins anfla in crap alv, han ins ventira.

Quei ei mo entgins exempels che documenteschan il giavisch derasau da «haver cletg». Particularitads fisiognomicas, siemis, animals, casualitads fisiologicas ed incidents nunspitgai entran en survetsch dil giavisch da haver cletg e daventan aschia in bien omen. La cardientscha che ins hagi ventira sa esser in impurtont impuls per activitads ed interpresas. Damai che la ventira ei buca specificada, ei in vast camp da realisaziun pussevla libers. Mo ei dat naturalmein era exempels, nua che la fuorma da ventira vegn indicada precisamein:

(176) Tgi che siemia da plugs, survegn in schenghetg.

(190) Sch'ins anfla in fazalet, survegn ins ina brev.

(221) Ils tacs alvs sin las unglas maun indicheschan biemauns.

En tals exempels semanifestescha ina ventira casuala, buca fetg essenziala, mo che schenghegia silmeins enqual sorpresa. Pli savens ei il giavisch da haver cletg denton rentaus vid fatgs essenzials dalla veta. Haver ventira vul dir concretamein: restar preservaus da malsognas e prighels, haver buna e reha raccolta, haver cletg cun ils animals, daventar spus e.a.v., pia ventira en tuts fatgs dalla veta che han impurtonza per ina communitad purila.

(81) Cura ch'igl ei bia steilas il tscheiver, fan las gaglinas bia ovs quei onn.

(83) Sch'ils da Breil ein ils emprems a S. Marc, dat ei bia salin.

(92) Tgi che selava vigelgia S. Gion stad entochen ch'ei tucca da miezdi, resta preservaus igl entir onn da rugna.

(127) Da semnar graun duei ins metter si ina capiala lada, sche vegnan las spigias era ladas.

(232) Ins dueigi trer en in vestgiu gagl cura ch'ins metta a cuar, e metter a cuar cura ch'il cavrer va, allura dat ei bia pluscheinas sco cauras e galias sco il vestgiu.

(239) Rumpan ins ina guila en ina mondura, sche vegn quel che porta quella mondura spus en quella.

Bugen vegn ventira era concretisada en igl acquistar daners, scazis e cristaglias:

(85) Sch'ins ha in rap en sac e fa in tgaubriechel cura ch'il cucu conta, sche han ins adina raps avunda.

(90) Tgi che cava S. Gion stad cristaglias, anfla in scazi.

(93) Per S. Luregn sesarvi la tiara e muossi ils scazis zuppai.

Quels exempels dueigien bastar per documentar il giavisch multifar da haver cletg. La cardientscha superstiziusa enquera dapertut segns ch'empermettan beins materials. Ins sa dir era cheu che il giavisch seigi il bab dil patratg. Il fenomen interessant sezuppa pia tuttavia buca en ils giavischs sezs, ils quals ein natural e beincapeivels. La fantasia superstiziusa semuossa productiva surtut en il procurar per segns ed enzennas per tut quei che ins havess bugen. Tuttina ei mo ina pintga part dalla superstiziun fatschentada cun la ventira. Il fenomen cuntrari, la sventira, ei per lunsch la pli reha fontauna per la superstiziun.

b) Sventira

Il desideri da haver ventira resta savens aviarts enviers il cuntegn dalla ventira. Aschia sa la fantasia elaborar sin quei che savess semussar sco in fatg ventireivel. Auters ei il cass tier la tema. La sventira ch'ins tema resta mo darar nunprecisada ed aviarta. Il patratg superstizius ha il regl da concretisar il discletg per seproteger meglier encunter el. Ils exempels ein pia pli rars, nua che la superstiziun vesa mo segns generals da sventira.

(172) Cura ch'ins survegn tacs mellens sin las unglas dils mauns, survegn ins a dies cruschs.

(177) Sch'ins siemia dad ovs, vegn ei sventiras.

(237) Beiber ord in glas rut ei buca bien.

(236) Ina crusch formada da ristials insurin munta ina sventira en casa.

Ina interpretaziun dil cuntegn dil discletg ei savens pussevla ord l'acziun che schendra il discletg:

(105) Ins sto buca ir a mises in gliendisdis, quei porta discletg.

(110) Ir en survetsch il venderdis porta buca cletg, ni a fumegls ni a funitgasas.

(205) Sch'ins scua stiva suenter miezdi, sche scuan ins giadora il cletg.

En tals exempels astgan ins presupponer che il discletg serefereschi directamein sin igl «ir a mises», «ir en piazza» resp. «discletg en casa.» Cheu semuossa ei gia che era la superstiziun fundada sin tema ei localisada entuorn tut ils fatgs che han impurtonza per la veta dalla

famiglia e communitad: esser preservaus da malperinadad, malsognas, mort e da tuttas fuormas dil mal che sa taccar ins en la veta da mintga di.

- (8) Ardan las candeilas il di da nozzas sbrinzlond, sche vegnan ils consorts buca perina.
- (248) Sch'in cunti dat giu da meisa e sefetga en il plantschiu, vegnan ins gleiti malperina cun enzatgi.
- (19) Cura ch'ins fa bogn ad affons ston ins better ora bufatg l'aua, schiglioc dattan ils affons bugen giu.
- (44) Maglia il lamegl ora ina ruosna el seiv, sche miera gleiti enzatgi dalla casa.
- (129) Ventscha in tier dil malner, sche duei ins metter il cor ed il lom dil tier ventschiu sin tgamin, sche peglian ils auters tiers buc; mo ins sto fimentar fetg.
- (140) Sche las cauras dattan latg mischedau, ston ins better quel en in dutg, lu cala ei.
- (181) Entaupan ins sin viadi igl emprem ina femna, sche va il viadi mal.
- (254) Ei enzatgi malsauns e san ils docters buca gidar, sche duei ins schar vegnir ora in tschadun saung, ira tier in pégn, far ina ruosna en quel e derscher il tschadun saung en quella ruosna, ch'ins staupa si; il malsaun vegn lu a vegnir sauns ed il pégn vegn a pirir vi.

Aschia vegnan tuttas pusseivlas spartas dalla veta quotidiana accumpignadas da reglas, destinadas alla protecziun encunter il mal existent ed il mal zuppau che savess tucrar ins el futur. Buc ina tema denton caschuna tonta preoccupaziun superstiziusa sco la tema dalla mort. Il spért superstizius para nunsaziabels en quei respect:

- (39) Cura ch'il zenn va da miert, dat ei gleiti bara.
- (42) Vesan ins da notg cazzolas, miera gleiti enzatgi.
- (48) Cura ch'ils tgauns bragian, dat ei gleiti bara.
- (50) Tgi ch'entaupa la damaun igl emprem il caluster, miera gleiti.
- (62) Sch'il miert ha la bucca aviarta, miera gleiti enzatgi.

Il patratg superstizius enquera denton buca mo dapertut segns per in fatg inevitabel sco la mort. Sper la tema che s'exprima enviers la

mort sesviluppescha era ina relaziun speciala enviers persunas mortas. Per il superstizius ein ils morts buca morts, mobein potenzialmein adina presents e perquei ina realitad d'impurtonza. Enviers ils morts ston ins sedepurtar endretg, per lur e per igl agen ruaus:

- (55) Cura ch'enzatgi miera, ston ins arver la fenestra.
- (58) Cu enzatgi miera, va l'olma tras l'aua ch'ei en casa.
- (59) Femnas che mieran en pigliola van buca a piarder e vegnan beingleiti suenter per lur affon pign.
- (60) Cura ch'in affon ch'ei morts ha nodas blauas vid il culiez, eis el tuccaus dils morts ch'ei vegni per el.
- (67) Tucca ei bein ils cuors per ina persuna, sche stat ella bein; tucca ei mal, sche stat ella mal.

En la superstiziun che sefuorma entuorn la mort ed ils morts s'exprima in vegl artadi human. Igl ei in rest ord cardientschas primitivas che selai buca simplamein supprimer. Tipicamein ei la mischeida denter religiun e superstiziun en quei camp fetg intensiva. Che la veta d'in carstgaun ei buca semplamein alla fin cun la mort fisica, corrispunda ad in patertgar religios aschibein sco superstizius. Che l'olma d'in miert mondi tras l'aua, sa d'entantar superstiziun mo sche ins crei en l'existenza d'ina olma. Denter il material superstizius ein las «paupras olmas» da gronda impurtonza. Cheu s'embratscha il patertgar primitiv cun la cardientscha religiosa:

- (193) Sch'ins lai arder il fiug senza metter si enzatgei sur da fiug, sche ston las paupras olmas barschar pli fetg.
- (195) Ins sto mai mazzar ils rustgs che van per la via da Nossadonna da Trun; quei ein paupras olmas che han giu empermess il pelegrinadi en veta e buca fatg el. Suenter la mort ston ei far el en fuorma da rustg.
- (196) Ins duei buca mazzar mustgas, igl ei paupras olmas.
- (214) Cura ch'il clavau tgula, bragian las olmas.
- (250) Sch'ins betta sal enta fiug, fan ins ina ovra per las olmas.
- (264) Las siarps cun cresta ein olmas che pertgiran scazis.

Las reglas superstiziusas appartenent il sedepurtar dils morts ein savens nuot auter ch'ina concretisaziun materiala dil patertgar religios. La veta spirtala, greva d'imaginar concretamein, sto anflar ina expressiun reala. La religiun ei ual en in patertgar primitiv

suttaposta a quella specia da realisaziun concreta ch'ella sto cumbatter sco heresia e superstiziun.

Ils morts e lur agir ein denton per bia buca il sulet revier, nua che religiun e superstiziun vegnan en contact. Igl ei segiramein ina fuorma legitima d'expressiun religiosa da veser il mal en maniera persunificada. Quel da cornas cun sia rateina, nauschasperts e surmenaders, ein tuttavia buca mo da casa el mund superstizius. Tuttina s'avonza la superstiziun en la persunificaziun dil mal pli lunsch che la cardientscha religiosa. Carstgauns en possess da forzas infernalas cumparan bein era en la bibla, mo la superstiziun ha bia meins retenientschas da tractar ina persuna dubiusa sco in esser en possess dil mal. La fascinaziun per strias — carstgauns che stattan en contact cun forzas demonicas e caschunan aschia disgrazias e malura — ei era in vegl relict «cultural». Il patertgar primitiv ha il basegns da veser tut il mal che schabegia sco malaveglia d'ina persuna schliata:

- (36) Affons pigns dueigien buca ir naven d'igl esch-casa suenter tucclar d'avemaria, schiglioc pon schliata glied noscher els.
- (173) Cun tucclar maun ad in carstgaun sa ina stria far vegnir quel malsauns.
- (174) Streha ina stria ad in tier sur il dies ora, sche peglia quel il malner.
- (108) Ina femna che trai panaglia ina mesjamna, ei ina stria.
- (191) Ins sto better ils cavels-glied en il fiug, che las strias possien buca tier els.
- (245) Sch'il buob che rispunda messa mira anavos duront igl oratefratres, sche vesa el tuttas las strias da quella vischnaunca cun in strom en bucca.

La schlatta feminina ei in summa suttaposta levamein ad incriminaziuns el patertgar superstizius:

- (182) Catta ina buoba biemaun igl empren, sche han ins discletg. In buob porta cletg.
- (269) Ins dueigi mai schar strihar femnas veglias in tier sur il dies ora.

Ord tala tema, ch'il mund seigi populaus da carstgauns maligns e malvugli, crescha il basegns per cunteracziuns:

- (130) Per tucclar la stria che ha fatg il malner, munglass ins barschar il tier vivs.

- (244) Per puder tucclar tiers striunai, ston ins metter paun en la buis.
- (271) In tier ch'ei sin seventscher perquei che schliata glied han pudiu tier el, duei ins satrar sut la grunda, metter giuaden el vivs cun cadeina e zampugn; il nas ed ils peis, ch'ins ligia ensemen, sto ins schar vargar siado. Tgi che ha nuschiu, sto lu pirir.

Ins sa che la cardientscha en strias ha caschunau el decuors dalla historia mort e tortura a biars carstgauns innocents. Auters ein stai exponi per lur veta al sprèz dalla cuminonza, en la quala els stuevan viver. Las strias ein perquei in dils trests capetels en la historia dalla superstiziun. L'incriminaziun da persunas che ins tegn per prigulusas sin fundament da lur acziuns ni lur pareta, ei era in segn che distingua claramein superstiziun da religiun. Ei semuossa cheu denton forsa il pli evidentamein che superstiziun ei buca mo ina cardientscha privata che fa donn a negin. En sias fuormas extremas daventa ella in mied destructiv che vul buca mo declarar il mal, mobein che caschuna era quel.

c) Educaziun e morala

La superstiziun ha ina relaziun ambivalenta enviers il problem co evitar il schliet e caschunar il bien. Certas reglas ein destinadas ad exponer il cartent ad ina tenuta passiva: ellas sefatschentan cun enzenas d'ina ventira u d'ina sventira nunevitablas.

- (70) Dat il zenn grond suenter ch'ins ha satrau ina bara il davos tuc, sch'ei l'emprema bara in um. Dat il zenn masaun il davos tuc, sche miera ei sissu ina femna.

Quei ei ina enzena fatalistica senza intervenziun humana pusseivla. Imaginassen ins in caluster che regulass cun tecnica il tucclar da miert, svaness immediat la superstiziun cun igl element impurtont dalla casualitad. — Autras reglas denton engaschan activamein il cartent en acziuns co sepertgirar dil mal e planisar il cletg. Aschia sto il carstgaun superstizius accumulir tuttas sorts da rituals per restar nuntuccaus da disgrazias:

- (143) Per buca schar vegnir il derschalet, ston ins metter ils caltscheuls en crusch sin il plantschiu avon il letg.

Quella differenza formala denter las reglas da superstiziun ei impurtonta. L'activitad superstiziusa, l'emprova directa d'intervegnir

el decuors dil destin, ha savens denton ina funcziun puramein pratica. Ins zuglia reglas educativas en ina superstiziun, probabel per intensivivar la tema en cass d'ina violaziun dalla regla. Aschia dat ei era numerusas reglas che ein buca destinadas alla protecziun encunter sventira ni alla retscherca da ventira, mobein al scopo da fortificar l'educaziun. En quei connex dat ei reglas significontamein numerusas che sedrezzan ad affons:

- (30) Affons che maglian scheuldas, survegnan plugls.
- (31) Sch'ils affons maglian paun misch, vegnan els buns cantadurs.
- (34) Ils affons che beiban latg caura da pign astgan ir da grond sco las cauras el malsegir.
- (35) Tgi che beiba bia latg caura da pign, vegn nauschs sco las cauras.
- (37) Ins sto buca schar mirar in affon da cazzola el spieghel schiglioc vesa el leu il giavel.

Savens ein las reglas era mo dictadas da cunvenziuns, sco els cass suandonts:

- (78) Quei che vegn filau gievgiagrassa maglian las miurs.
- (80) Glin e launa che vegnan filai gliendisdis e mardis tscheiver maglian las miurs.

(Ins fa pia buca lavurs seriusas dis da barlot)

Ni era:

- (207) Sch'ins catscha il cunti el latg, tagl'ins egl iver dalla vacca.
Quei po esser ina regla fetg impressiunonta per ils affons che sedeportan davos meisa buca tenor giavisch. Interessanta ei era cheu la relaziun denter religiun e superstiziun. Argumentaziun religiosa ei in ferm regulativ per in sedeputtar civilisau:
- (202) Quel che snizregia il paun, vegn buca en parvis.
- (204) Cura ch'ins metta cuntials cun il tagliom ensi e cul dies engiu, sche fora quei il cor a Nossadunna.
- (206) Sch'ins fa pèsch en l'aua sche bragia Nossadunna.
- (222) Buca metter sutsu il paun sin meisa, schiglioc bragia Niessegner.
- (223) Buca tagliar il paun senza basegns, schiglioc bragia Niessegner.

- (77) Sch'ins pren buca aua benedida Nadalnotg avon che ir a letg, sche vegn il giavel e va cun ins sin in pal si e da tgam in ora.
- (29) Ins duei buca schar ira anavos ils affons, schiglioc portan els aua al giavel.

Ina funcziun repressiva ni forsa era mo educativa per carstgauns carschi ha la suandonta regla:

- (11) Femnas maridadas che portan buca ani ston purtar in ani da fiug el purgatieri.

Aschia vegn la veta quotidiana era reglamentada da superstiziuns che caschunan segiramein negin donn, ein denton mieds cunvegents per fortificar l'educaziun ed il cumpurtament moral. Era talas reglas ston ins veser ord la funcziun che ellas han en in mund social determinau e circumscret. Igl ei pia buca cunvegnet da sedumandar, schebein las reglas educativas seigien bunas ni buc. Ellas ein en mintga cass appropriadas al tip da veta che ellas rinforzan.

Cun quels exempels lein nus concluder las remarclas sur las funcziuns differentas dalla superstiziun, senza vuler pretender che quellas seigien elaboradas cheu cumpletamein. Ins vesa denton segiramein gia da cheu anora a cons basegns che la superstiziun renda survetschs. Magari che ils basegns semidan pli spert che la superstiziun. Enzatgei che fageva a sias uras tema, po esser circumdau d'ina accziun superstiziusa aunc ditg suenter che la tema reala ei svanida. En biaras reglas superstiziusas surviva aschia savens in sedepurtar curios che ins sa declarar mo malamein, ual damai che il motiv per quel ei buca reconstruibels pli. En auters cass svanescha ina superstiziun ensemen cun il motiv che caschuna quella.

2. *Fuormas dalla superstiziun*

Analisond la «part disposiziunala» d'ina regla superstiziusa fan ins enconuschientscha cun las fuormas concretas, en las qualas il patratg superstizius s'ignivescha. Buca meins impurtonta ei denton ina outra informaziun che ins sa gudignar examinond las fuormas concretas dalla superstiziun, numnadamein co il patratg superstizius operescha. Consequentamein san ins sparter l'analisa dallas fuormas en ils dus aspects: co ellas s'objectiveschan e co ellas opereschan.

a) *Fuormas d'objectivaziun*

La superstiziun viva dalla cardientscha che certs eveniments, che schabegian en la natira ed en la societad humana, hagian ina muntada buca mo per sesezs, mobein surtut era per enzatgei auter, buca directamein veseivel. Il mund real vegn aschia enrihius cun significaziun. Tipicamein dat ei eveniments privilegiai per daventar segns ed enzennas da significaziun speciala. Nus lein articular cheu mo ils pli frequents:

Per il carstgaun superstizius consista igl onn buca ord unitads matematicas che spartan quel en meins, jamnas, dis, uras e.a.v. Ils ciclus naturals digl onn, dil meins e da di e notg influenzeschan il carstgaun grondamein e determineschon sia veta e sias lavurs. Partend da quella interdependenza naturala emprova il carstgaun superstizius da temporalisar e localisar sias acziuns el cerchel dil temps. Aschia survegnan *dis e temps specials* ina significaziun speciala, e vegnan cumbinai cun certas lavurs ed acziuns ch'ins sto accumplir tenor termin.

- (89) Sch'ins scavogna ils baguos da vigelgia S. Gion avon tucclar da miezdi, sche vegn ei buca si giattas e dat grondas tiastas.
- (94) Sch'ins cava sin S. Luregn entuorn las dudisch la tiara, anfl'ins cotgla e quella ei buna per preservar ils tiers dil malner.
- (103) Ins sto buentar ils vadials l'emprema gada Venderdis Sogn, allura stattan els sauns.
- (112) Vigelgias duessen ins buca ir els uauls, ins sesventirescha tgunsch.
- (251) Sch'ins metta per Nadalnotg ina canastra fein ch'ins ha pinau per dar en l'otra damaun ed ina sadiala sal ora el liber en tutt'aura, sche peglian ils tiers buca il malner.

Sco ins sa, ei ina gronda part dallas reglas purilas structuradas entras il cussegl d'ademplier ina lavur sin in cert termin digl onn. La superstiziun denton slargia bugen la relaziun evidenta denter lavur purila e ciclus temporal e semova aschia en regiuns pli gagliardas:

- (12) In che nescha sin quatertempas empren bia pli tgunsch en scola, e pli tard vesa el spérts, strias e barlots.
- (14) Affons che neschan sin ina vigelgia dattan glied aparti che han visiuns e san dir ordavon cu enzatgi miera.

- (54) Il pli tgunsch miera ins duront igl ir giu dil suleagl, il pli vess da mesanotg.
- (109) Taglian ins giu las unglas in venderdis, ston las olmas magliar ellas.
- (261) La megliera enzenna da cular pieun ei il capricorn da digren. Surtut buca cular pieun da carschen, pertgei lu resca ins da schar ir tut en la fueina.

Superstiziun semuossa aschia sco transgressiun e transposiziun d'in interess razional — numnadamein d'anflar la buna corrispondenza denter temps e lavur — en ina cardientscha stravagada e ridicula en la muntada da temps specials per la veta dil carstgaun. Cheu se presenta denton era la lingia malsegira denter regola purila e superstiziun. Tgi less decider claramein els suandonts exempels, nua che la funcziun pratica legitima sespiarda en spira superstiziun?

- (87) La vigelgia S. Gion duei ins ligiar si igl agl, schiglioc sfundra el.
- (153) Segan ins l'enzenna dil scorpion, maglian ils tiers buca il fein.

Sper temps e dis specials survegnan era *fenomens meteorologics* savens significaziun superstiziusa (plievgia, neiv, suleagl, artg en tschiel, garniala e.a.v.).

- (4) Clar di da nozzas, lartg en casa.
- (5) Eis ei malaura il di da nozzas, sedattan e sepugnan ils maridai.
- (6) Sch'ei neiva e cufla il di da nozzas, sche vegnan ei aschi paupers ch'ei ston ira cun il sitget.
- (160) Ha igl artg bia verd, sche dat ei bia fein; bia tgietschen, sche dat ei bia vin; bia mellen, sche dat ei bia graun.
- (161) Cur ch'igl ei bia neblas cotschnas vid il tschiel, dat ei bia uiara.

Purtaders da significaziun speciala ein surtut era *animals*:

- (46) Fan las schualmas in onn igniv en ina casa e tuornan l'auter onn buca pli, sche miera enzatgi en quella casa.
- (52) Il catschadur che vesa in camutsch a'lv sto murir.
- (189) Dat ei daried falians da combas liungas, sche dat ei bia pieun.
- (209) Tgi che mudregia utschals dalla cua cotschna, piarda la pli biala vacca.

(264) Las siarps cun cresta ein olmas che pertgiran scazis.

Buca meins significativas ein *parts dil tgierp human*:

(1) Van las cusadiras sin la palmamaun lunsch ina ord l'otra, sch'ei quei ina enzenna ch'ins maridi; van ellas plitost ensemen, sche maridan ins buc.

(162) Quels da cavels mellens ein ventireivels.

(168) Tgi che ha dents lartgs, ha cletg.

(220) Han ins il nas che morda, survegn ins dagrettas.

Igl ei capeivel che tuttas *persunas suttapostas a rituals* ein specialmein attractivas per sviluppar significaziun superstiziusa. Aschia ein prers e calusters, mo surtut persunas ual mortas objects favori:

(57) Mieran plevons u calusters, sche mieran gleiti plirs suenter.

(68) Cava il caluster ina fossa il gliendisdis, sche dat ei puspei bara avon che l'jamna seigi ora.

(69) Mettan ils umens che satiaran vi gl'emprem il zapun, sche miera in um suenter; mettan els aber vi gl'emprem il badel, ei l'emprema bara ina femna.

(201) Sch'ils ners van a capetel, vegn ei a plover.

(255) Tgi ch'entaupa la damaun da Daniev gl'emprem il caluster, quel miera quei onn.

(62) Sch'il miert ha la bucca aviarta, miera gleiti enzatgi.

(63) Sch'il tgierp dil spartiu resta ualti ditg caulds, sche va ei prest enzatgi auter.

(66) Aschigleiti che quels che portan la bara ein en santeri, vegn quella pli greva.

Era *acziuns ritualas* ein ina materia qualificada per superstiziun. Savens nescha la superstiziun cheu directamein ord il ritus religios:

(8) Ardan las candelas il di da nozzas sbrenzlong, sche vegnan ils consorts buca perina.

(9) Semeinan il spus e la spusa sin igl altar cun il dies in encunter l'auter, sche vegnan els gleiti malperina.

(20) Cura ch'ils affons bragian tochen ch'ei battegian, mieran els gleiti.

(38) Cura ch'ei dat las uras duront alzar si Niessegner, miera gleiti enzatgi.

- (77) Sch'ins pren buca aua benedida Nadalnotg avon ch'ir a letg, sche vegn il giavel e va cun ins sin in pal si e da tgamin ora.
- (227) Tgi che vegn malsauns en baselgia, vegn buca tgunsch sauns.

Mo era autras acziuns ritualas, buca directamein en connex cun il mund sacral, mo savens da *muntada simbolica*, ein purtadras da significaziun superstiziusa. Aschia per exempel: nescher, far tgina cun igl affon, murir, baghegiar casa nova, semnar, metter a cuar ovs, barschar enzatgei e.a.v. Per quei vast camp da pusseivladads mo ils suandonts exempels:

- (15) Affons che neschan cun ina capetscha vegnan paders ni mungias.
- (23) Cura ch'ins fa nana ad ina nana vita, fan ins nana al giavel.
- (59) Femnas che mieran en pigliola van buca a piarder e vegnan beingleiti suenter per lur affon pign.
- (224) Mettan ins fundament tier ina casa nova, eis ei era cavau fossa per in member da famiglia.
- (128) Da semnar glin duei il semnader star fetg sidretg, sche vegn il glin liungs e grads.
- (259) Sch'ins vul metter sut ovs, sche duei ins volver giu ils caltscheuls ed encavigliar ils ovs tochen ch'il cavrer corna. Gl'emprem per che las pluscheinas survegnien combas satellas ed il secund per ch'ils pluscheins vegnien ora tuts.

En tuttas tradiziuns popularas ein ils *siemis* sutta posts ad interpretaziuns superstiziusas. Aschia ha era la tradiziun romontscha ses exempels:

- (149) Cura ch'ins siemia da siarps, han ins gleiti suenter scandel.
- (178) Siemian ins da paun criu u da carn frestga, sche miera gleiti enzatgi.
- (179) Siemian ins, ch'in(s?) hagi piars ils dents, sche miera enzatgi dalla parentella.

Fetg savens ein *objects cun muntada simbolica* la fuorma, vid la quala la superstiziun seferma. Cheu seigien mo entgins objects frequents numnai, senza presentar ina numeraziun cumpletta. (Mo in exempel vegn indicaus suenter mintga object cun sia numera:)

Aua (140), fiug (193), saung (131), latg (236), sal (250), paun (212), ossa (241), carn (130), crappa (229), fretgs (197), jarvas (188),

vestgadira (159), cuntials (207), fier (146), glas (237), cazzolas (42), ramurs (47), candeilas (8), zenns (39), steilas (62), cruschs (268), cefras (74) e.a.v. La pusseivladad d'aschuntar ina muntada simbolica ei dada tier scadin object menziunau. La cardientscha superstiziusa s'objectivescha aschia en ina «largia da significaziun» particulara a tals objects ed emplenescha quella cun sia significaziun speciala, determinada dals motivs discussiunai el capetel precedent.

Cun quels exempels bandunein nus las fuormas d'objectivaziun. Igl entir material en questiuin selai subsumar sut las categorias proponidas cheu. Naturalmein che quellas seschassen differenziar aunc vinavon en detagls. Mo ils pli frequents ed impurtonts objects, en ils quals la superstiziun s'incarnescha, sesanflan senza dubi el ravugl dallas fuormas d'objectivaziun presentadas.

b) Fuormas operativas

Ei fuss segiramein falliu da pretender che il patertgar superstizius seigi fundamentalmein alogics ni era mo prelogics. Buca il manco da logica ei surprendents en la superstiziun, mobein las selecziuns e restricziuns logicas che il patertgar superstizius demuossa. Ins sto pia plidar d'ina *logica segmentara* che funcziunescha tenor reglas particularas, las qualas nus lein ussa cuortamein dilucidar. Sco criteri general per la superstiziun savessen ins forsa dir che la relaziun denter plirs elements vegni caracterisada essenzialmein entras bloccadas da transgressiun. Exempels sclareschan immediat, en tgei senn che quei ei manegiau:

(55) Cura ch'enzatgi miera, ston ins arver la fenestra.

Ina tala acziun ei logica sut ina cundiziun, la quala astga buca vegnir supprimida: la cardientscha en l'olma sco fenomen material che banduna il tgierp human suenter la spartida e sto anflar ina via per saver s'allontanar. Vegness la fenestra buca aviarta, stuess l'olma dil miert star vinavon en casa, anflass buca il ruaus e laschass buca quel als cussadents.

(58) Cu enzatgi miera, va l'olma tras l'aua ch'ei en casa.

(64) Cu enzatgi ei miert, ston ins better ora tut l'aua ch'ei en casa.

La regla 64 ei, sco ins vesa, mo ina consequenza tratga ord la cardientscha exprimida en regla 58. Cheu semuossa ei pia, co la cardientscha (en l'olma) generescha ina logica segmentara che ei conse-

quenta, senza denton esser habla da surmontar la bloccada, dada entras la cardientscha en la materialisaziun dall'olma. La logica che generescha ord cardientschas superstiziusas sa naturalmein haver differentas fuormas. En igl exempel

(207) Sch'ins catscha il cunti el latg, sche tagl'ins egl iver dalla vacca.

vegn la relaziun logica denter il liug da produenziun ed il product formulada. Autras reglas san esser structuradas tenor il principi *d'associaziun*:

(249) Ins astga mai barschar lenn-suitg, pertgei Sontga Mierta ei vegnida barschada cun lenn-suitg.

Savens ston ins era reconstruir mentalmein il tip da logica, damai che la regola sezza formulescha buca quel:

(237) Beiber ord in glas rut ei buca bien.

Il glas rut daventa ina manifestaziun per enzatgei auter che savess rumper. Il ligiom logic schai pia en ina qualitat digl object che vegn transferida sin in'otra situaziun.

La pli frequenta operaziun logica en las reglas superstiziusas ei il *patertgar tenor analogia*. Denter nies material dat ei tozzels exempels che funcziuneschan aschia:

(13) Cura ch'ina dunna anfla duas spigias sin in strom, survegn ella schumellins. (duas spigias: dus affons)

(14) Affons che neschan sin ina vigelgia dattan glied aparti che han visiuns e san dir ordavon, cu enzatgi miera. (ir ordavon: dir ordavon)

(15) Affons che neschan cun ina capetscha, vegnan paders ni mungias. (capetscha da naschientscha: capetscha da professiun)

(16) Ins dueigi buca far bogn als affons en in vischi che piarda, schiglioc pon els silsunter buca tener l'aua. (vischi che piarda: scufra che piarda)

(61) Cura ch'ins vesa a dar giu ina steila, sche miera enzatgi en quei mument. (curdar: murir)

(219) Quella che fa il tschoss bletsch da lavar, survegn in bueder. (tschoss bletsch: «um bletsch»)

(260) Per far ina vadijala steila frev'ins massa neiv en la fontauna duront che la vacca bueva ual sunter haver dau bov. (colur dalla neiv: colur dalla vadijala)

Savens ei l'operaziun logica d'analogia cumbinada cun in secund principi: quel da *contagiun*. Vegnir en contact cun certs objects ei cumbinau cun il prighel da sorprendar sias qualitads:

- (10) Eis ei nozzas in di da bara, vivan ils spusai buca ditg.
(contagiun dalla mort)
- (17) Tgi che vul affons da fina colur, sto metter vin e latg el bogh.
(contagiun dalla colur)
- (134) Sch'ins lai dumbrar las briclas in auter, survegn quel sez ellas.
- (138) Per far calar las briclas, ston ins metter tons crappets sco ins ha briclas sin in crap pli grond. Tgi che fa lu dar giu ils craps, survegn lu sez las briclas.

Las duas davosas reglas laian percorscher exactamein, nua ch'il bloc mental superstizius schai. Insumma ei il fenomen da contagiun positiva ni negativa in factur ordvart productiv per generar superstiziun. Quei muossan era las suandontas reglas:

- (144) Tgi che vul far calar il guotter, sto strihar quel cul maun d'in affon miert.
- (173) Cun tucar maun ad in carstgaun sa ina stria far vegnir quel malsauns.
- (174) Streha ina stria ad in tier sur il dies ora, sche peglia quel il malner.

Autras fuormas frequentas da logica segmentara enteifer la superstiziun ein:

logica da *coincidenza*:

- (38) Cura ch'ei dat las uras duront alzar si Niessegner, miera gleiti enzatgi.
- (135) Las briclas calan sch'ins fruscha e'las duront ch'ei tuccha da bara.

logica d'*opposiziun e cuntrast*:

- (1) Van las cusadiras sin la palmamaun lunsch ina ord l'otra, sch'ei quei ina enzenna ch'ins maridi; van ellas plitost ensemen, sche marid'ins buc. (d'apart-maridar: ensemen-buca maridar)

(132) Tgi che tschontscha el sien, dueigi prender in ies ord il carner e metter quel sut il plumatsch, allura cala el da tschintschar. (plidar dil semiader: silenzi dil miert)

(Sco ins vesa funcziunescha quella regla era tenor la logica da contagiun; la regla sto pia buca funcziunar exclusivamein mo tenor in principi.)

(226) Tgi che baghegia casa nova sto murir. (veta nova: mort)

Ual aschi bein sco l'opposiziun ed il cuntrast sa denton era la *parallelitad* vegnir duvrada sco associaziun:

(67) Tucca ei bein ils cuors per ina persuna sche stat ella bein; tucca ei mal, sche stat ella mal.

(Ei seigi mo menziunau en parantesa, che la logica tenor analogia tractada suren ei era ina fuorma da *parallelitad*.)

In dils fascinonts fenomens per fuormas da logica segmentara ei quei che ins savess numnar la logica da *representanza*, ni era la logica dil *fetisch*. Cheu s'avischina la superstiziun a fuormas dil patertgar patologic aschibein sco a fuormas dil lungatg poetic. Biaras reglas superstiziusas savessen ins descriver sco realisaziun da retorica poetica. (Ils specialists da litteratura vegnan gia ad haver engartau realisaziuns metaforicas, metonimicas, sinecdocalas e.a.v.) Da l'autra vart vegn cheu era la vischinonza cun fuormas da patertgar da pievels nuncivilisai (e cheutras cun fenomens dalla psicopatologia moderna) veseivla. Igl artadi arcaic, che ei semussaus el cuntegn da numerusas reglas superstiziusas, serevelescha cheu en sias fuormas operativas. Per fenomens da representaziun, fetischissem, realisaziun «pars pro toto» e.a.v. seigien aunc ils suandonts exempels citai:

(129) Ventscha il tier dil malner, sche duei ins metter il cor ed il lom dil tier ventschiu sin tgamin, sche peglian ils auters tiers buc; mo ins sto fimentar fetg.

(130) Per tucclar la stria che ha fatg il malner, munglass ins barschar il tier vivs.

(136) Sch'ins metta in toc carn criua sut il stelischaun, calan las briclas.

(157) Sch'ins vul ch'ils pors stettien duront la stad en l'alp, sche ston ins trer ora ad els treis zeiclas gl'emprem di ch'els ein en l'alp e tschentar quellas en il mugrin dalla tegia.

(247) Sch'in catschadur vul gartegiar las uolps, sto el metter treis miulas paun en la puorla.

- (254) Ei enzatgi malsauns e san ils docters buca gidar, sche duei ins schar vegnir ora in tschadun saung, ir tier in pégn, far ina ruosna en quel e derscher il tschadun saung en quella ruosna, ch'ins staupa si. Il malsaun vegn lura a vegnir sauns ed il pégn vegn a pirir vi.

Ins savess differenziar era las fuormas operativas aunc pli detagliadamein. Ual ils davos exempels per la logica da representaziun e fetisch ein in material custeivel per analizar, co il patratg superstizius operescha. Igl intent ei cheu denton buca ina analisa sistematica dil material, mobein l'emprova da caracterisar cuortamein silmeins las fuormas principalas dalla logica interna che structure-schan las reglas superstiziusas.

C. Conclusiun

L'emprova da cavigliar las reglas superstiziusas en caums separats tenor ils criteris, schebein ellas articuleschan

- a) in segn per enzatgei che schabegia fatalisticamein el present ni el futur
- b) ina admoniziun co reagar e secumpurtar enviers segns fatalistics
- c) ina experientscha fundada en ina cardientscha collectiva buca falsificabla empiricamein

meina buca a resultats univocs. Las reglas superstiziusas retilan ord differentas fontaunas las forzas, cun las qualas ellas occupeschan il spért human. Ina singula regla po haver pli che mo ina funcziun e s'exprimer en pli che mo ina solia fuorma. Superstiziun ei in fenomen vast, cumpliau e multiform, che entra en relaziuns pli u meins legitimas cun l'experientscha vivida, cun la religiun, cun la tradiziun e cun il quitau per il futur. Davos las singulas reglas superstiziusas cumpara la situaziun sociala d'in pievel aschispert che ins pren en mira lur diversas funcziuns. Las fuormas concretas da l'otra vart ein indezis significativs per la moda e maniera, co il patratg superstizius proceda e nua ch'el renta il fil per sia logica fragmentara. Nus lein arrundar quels patratgs sur dalla superstiziun cun duas remarcas

- a) sur la superstiziun sco fenomen historic,
- b) sur il problem da reconstruir la «realidad sociala historica» ord documents dalla tradiziun orala.

a) Il sguard en la historia revelescha, che la superstiziun ei buca mo in fenomen fetg vegl, mobein era ordvart persistent. Ella endrida ina cumparegliaziun cun substanzas biologicas che caschunan certas malsognas. Ins sa cumbatter talas cun medicaments eligi, cul temps daventan las substanzas denton resistentas, midan lur cumpurtament ed attaccan puspei cun novas forzas il tgierp human. Aschia para era la superstiziun d'esser in potenzial antropologic adina present, era sche sias fuormas exteriuras semidan. Igl ei buca ual lev da decider, tgei «grad d'infezziun» che la cardientscha en horoscops, tagliors sgulonts, amulets ed appariziuns spiritisticas representa. Las forzas raziunalas ein mo ina part limitada dil desideri human da dar significaziun concreta e substanziala alla realitad. Ins savess buna-mein descriver il fenomen dalla superstiziun cun il proverbii franzos: pli zun ch'ei semida e pli ch'ei resta il medem. La logica raziunala e dialectica ha mai finiu il cumbat encunter la pli cumadeivla e meins consequenta logica segmentara, en la quala la superstiziun vestgescha cardientschas buca questiunablas.

Mo quei vul buca dir ch'ins dueigi surveser las differenzas enormas denter ils differents stadis historics, els quals la superstiziun semanifestiescha. La pelletscha alva-suitg, ch'ins duei metter si per il libereti, piarda sia attracziun il mument che quella malsogna daventa curabla pli spert e pli effectivamein cun medicaments dalla medicina scientifica. Las enconuschientschas dalla agricultura moderna spargnan al pur la tema, ch'ei detti mo rabetscha, sche el metti truffels «ell'enzenna dalla feglia». La forza electrica che remplazza la candeila che vul trasora stizzar ei meins disponida per daventar in segn per in mortori proxim. Aschia remplazza scienza e progress pass per pass ignoranza e cardientscha superstiziusa. Mo era nies stil da viver, corrispundents al scalem civilisatoric, demodescha ed eliminescha fuormas concretas da superstiziun: probabel havein nus aunc buca piars totalmein la tema avon il murir, mo quei fenomen ei oz bia pli allontanaus da nossa experientscha quotidiana, aschia che el occupescha bia meins nies spért. Aschiditg che in carstgaun restava el ravugl da sia famiglia era duront malsogna e mort, era la preoccupaziun quotidiana cun la mort garantida. Il carstgaun encureva segns ed enzennas en tuts pusseivels camps per sefamiliarisar cun la tema dalla mort. Nossas temas ein setransformadas e cun ellas la pli vasta oasa dalla superstiziun. Mo era oz resta ual la tema aunc ina fritgeivla

fontauna per superstiziun moderna. Quei ch'in pievel crei, includa aunc adina las meglieras informaziuns sur da ses giavischs e da sias temas.

b) Ina entira trocla da problems per la reconstrucziun dalla realitad sociala ei dada entras il status special dalla litteratura orala. Per entscheiver: Con representativs ei il material rimnau? Ina damonda hanada ual el cass dalla Crestomazia, nua che metodas e praticas dil rimnader aschibein sco l'identificaziun dallas fontaunas san tuttavia buca vegnir contempladas sco superiuras a dubis ed objecziuns. Igl interpret sto aschia respectar las largias dadas ed astga buca trer conclusiuns che survargan la peisa documentara dil material. El astga buca generalisar las informaziuns sco exemplaricas per ina entira gruppa sociala, astga denton aunc meins veser quel sco formulaziun individuala. Risguardond quella limita sto el s'avischinar als avantatgs dalla «idea crestomaticala», numnadamein da collecziunar «il meglier» enteifer ina tradiziun. Il *sociolog* integrass bugen las informaziuns gudignadas ord il fenomen da superstiziun en auters documents ord la veta reala e cumponess aschia toc per toc il diagram social dalla gruppa en questiu. El savess bugen, co la structura da famiglia, las rollas socialas, ils problems da lavur etc. reflecteschan sias perschusiuns gudignadas ord l'analisa dil material da superstiziun. Ei semuossa cheu pia, sin tgei scalem reduciu che la retscherca dalla realitad sociala ord las reglas superstiziusas sto secuntentar. Buca megliera ei la posiziun dil *filolog litterar*. El enconuscha il stan dalla discussiun contemporana sur dallas differenzas fundamentalas denter litteratura orala e litteratura scretta. El sa che il character extrapersunal e collectiv dalla litteratura orala drova autras tecnicas d'analisa interpretativa, difficilas d'applicar e pér el process da vegnir svilupadas ed experimentadas. Las posiziuns litteraras d'autur, lectur ed interpret s'expriman differentamein el mument che la «censura preventiva» dalla communitad intervegn e surveglia il messadi litterar. Ina damonda essenziala ei aschia per el la significaziun dils texts, formada entras la «fuorma utilitara» (Gebrauchsform) ed entras lur «integraziun en la veta» («Sitz im Leben»), era quei informaziuns che san buca vegnir extrapoladas sulettamein dil material rimnau. — In impurtont plaid en la questiu ha plinavon igl *etnolog* che valetescha il material entras studis comparativs, zeivra

quel tenor criteris locals, temporals e tematics, decida tgei che ei veramein «original» el senn d'excepziun e tgei che fa part d'in corpus general da cardientschas popularas e superstiziuns, tipics per singulas culturas e tradiziuns. — E finalmein astgass ins buca emblidar il *psicolog* che fuss segir buca cuntents cun reducir ils motivs per la superstiziun sin giavischs e temas, mobein elaborass in vast plan d'activitads humanas che interfereschan cun il cumpurtament superstizius. (Per exempel la relaziun denter creatividad imaginativa e superstiziun, in fatg che nus havein buca explorau en nies connex, schegie che el ei immens impurtonts per ina analisa integrala dalla superstiziun.)

Quellas remarclas ein segiramein sufficientas per indicar la direcziun d'ina analisa pli profunda e specificada dil material sur dalla superstiziun che sesanfla en la Crestomazia. In sforz interdisciplinar da vasta dimensiun fuss necessaris per explotar quei immens artadi en tut sias fuormas e funcziuns. Il scopo da quest artechel ei cumplenus, sch'il lectur ha saviu seperschuader che era ils pli curios documents da nossa tradiziun cuntignan in messadi informativ sur enzatgei forsa emblidau, survargau e rufidau, mo che viva en novas fuormas vinavon cun nus.

Gliesta da litteratura consultada

(en sequenza alfabetica)

Albergamo F., Fenomenologia della superstizione, Roma 1967.

Bächtold-Stäubli H., (Hrg.) Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Berlin 1927 ff.

Bausinger H., (Hrg.) Zauberei und Frömmigkeit, Volksleben Bd. 13, Tübingen 1966

Bausinger H., Formen der Volkspoesie, Berlin 1968

Greimas A.J., La littérature ethnique; Sémiotique et sciences sociales, Paris 1976

Hauser A., Bauernregeln, Zürich 1973

Jakobson R.-Bogatyrev P., Le folklore, forme spécifique de création; (Jakobson), Questions de poétique, Paris 1973

Küpper H., Unberufen, toi, toi, toi, Frankfurt 1971

- Leithäuser J.G., Das neue Buch vom Aberglauben, Berlin 1964
Mühlmann W.E., Artikel: «Aberglaube», «Magie», «Primitivität»
in Wörterbuch der Soziologie, hrg. v. Bernsdorf W., Stuttgart 1969
Röhrich L., «Aberglaube», in: Religion in Geschichte und Gegenwart, Bd. 1, Tübingen 1957

Zusammenfassung:

Die Rätoromanische Chrestomatie (Band 3, S. 625—635; Band 4, S. 1018—1019) enthält 271 «Regeln des Aberglaubens», die der Herausgeber C. Decurtins gesammelt hat. Die Bedeutung des Aberglaubens in diesem Material wird hier — in Abgrenzung von Bauernregel, Volksmedizin und insbesondere von der durch Aberglauben bestimmten Oralliteratur in Erzählform — in folgender Weise charakterisiert: es wird untersucht, welche *soziale Funktionen* dem in den Regeln ausgedrückten Aberglauben in einer Bauerngemeinschaft zugeordnet werden können. Dann werden die *Erscheinungsformen* dieses Aberglaubens beschrieben im Blick auf die in ihnen dargestellte *Objektwelt* und auf die in ihnen verwirklichten *Denkformen*. Abschliessend werden methodische Fragen der Analyse solcher Dokumente kurz problematisiert.